

**Відділ культури
виконавчого комітету Кузнецовської міської ради
Регіональна громадська організація «Культурний центр»**

*Історія це не те, що проходить,
а те, що залишається
(С. Кримський)*

**“УСПАДКУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ”**

Матеріали науково-практичної конференції

Кузнецовськ – 2016

УДК 94(477.8)
ББК 63.3(4Укр-4Рів)
М 341

*Випуск книги здійснено відповідно
до Програми розвитку культури м. Кузнецовськ
на 2013-2017 роки.*

За сприяння Кузнецовської міської ради.

Упорядкування
Л.Сніжко

Технічний редактор
В.Власюк

М 341 Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся. Матеріали науково-практичної конференції. – Рівне: Волин. обереги, 2016. – 60 с.

ISBN 978-966-416-466-2

У збірнику подано матеріали науково-практичної конференції "Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся".

УДК 94(477.8)
ББК 63.3(4Укр-4Рів)

© Відділ культури виконавчого комітету
Кузнецовської міської ради, 2016
© Регіональна ГО "Культурний центр", 2016
© Видавництво "Волинські обереги", 2016

ISBN 978-966-416-466-2

З М І С Т

Передмова	4
О.Федорчук. Що в імені твоєму, Вараш?	7
Л.Сніжко. Соціально-культурна сфера міста Кузнецовськ Рівненської області: проблеми, перспективи, шляхи удосконалення	18
Р.Тишкевич. Ткацтво Волинського Полісся	24
В.Дашко. Польські військові формування на Волині та Поліссі під час німецько-радянської війни (1941-1944 рр.)	33
М.Гапонова. Село Городець – культурна столиця Західного Полісся	44
Н.Скібчик. Про відзначення 70-річчя утворення УПА у с. Городець Володимирецького району на Рівненщині	47

ПЕРЕДМОВА

Шановний читач! Пропонуємо Вам матеріали VII науково-практичної конференції на тему: «Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся», яка проходила 18 травня 2016 року у Кузнецовському міському центрі дозвілля.

Працівниками міської бібліотеки для дітей було організовано книжкову виставку на краєзнавчу тематику.

Промовцями конференції були: начальник архівного відділу виконавчого комітету міської ради О.Федорчук; голова регіональної громадської організації «Культурний центр» Л.Сніжко; завідувач бібліотеки профтехучилища ВП «Рівненська АЕС» Н.Скібчик; директор історико-етнографічного музею м.Сарни Рівненської області Р.Тишкевич; науковий співробітник Сарненського історико-етнографічного музею, В.Дашко; учениця 9-а класу загальноосвітньої школи № 3 Марина Гапонова; учень 10-а класу Кузнецовської гімназії Максим Кравчук. Їх праці опубліковані у цій збірці.

Отже, продовжуємо вивчати історико-культурну спадщину рідного краю. Бажаю Вам знайти корисну і цінну інформацію на сторінках цієї збірки. Читайте і долучайтеся до процесу пізнання свого народу, а отже самих себе.

Л.Сніжко,
*голова регіональної громадської організації
«Культурний центр»*

ПРОГРАМА

науково-практичної конференції

"Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся"

18 травня 2016 року, центр дозвілля. 13.00 год.

12.45 год. Реєстрація учасників конференції. Огляд виставки української вишивки та книжкової виставки-інсталяції.

13.00 год. Відкриття конференції.

1. Вступне слово. Голова регіональної громадської організації «Культурний центр» Л.Сніжко.

2. Виступ заступника міського голови Міцюка В.В.

3. Художній номер учасників творчих колективів центру дозвілля.

Виступи промовців (*до 15 хвилин*):

1. Презентація книжкової виставки по краєзнавству міської бібліотеки для дітей. Л.Сніжко.

2. Презентація виставки документів з історії утворення м.Кузнецовськ. Федорчук О.Д., начальник архівного відділу виконавчого комітету Кузнецовської міської ради.

3. «Бурштин – дарунок природи Волинського Полісся». Максим Кравчук, учень 10-а класу Кузнецовської гімназії, науковий керівник Літвінчук Тетяна Олексіївна.

4. «Село Городець – культурна столиця Західного Полісся». Марина Гапонова, учениця 9-а класу загальноосвітньої школи № 3, науковий керівник Тамара Борисівна Валюшко.

5. «Про відзначення 70-річчя утворення УПА у с. Городець Володимирецького району на Рівненщині». Скібчик Н.С., завідувач бібліотеки професійно-технічного училища ВП «Рівненська АЕС».

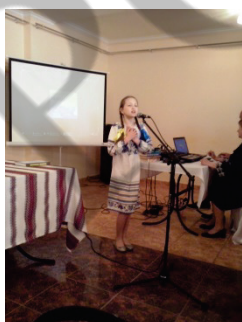
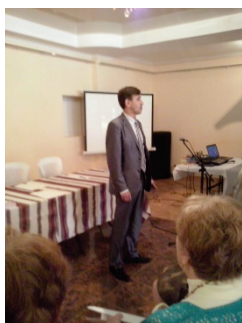
6. «Польські військові формування на Волині та Поліссі під час німецько-радянської війни (1941-1944 рр.)». Дашко В.В., науковий співробітник Сарненського історико-етнографічного музею.

7. «Ткацтво на Волинському Поліссі». Тишкевич Р.К., заслужений працівник культури України, завідувач Сарненським історико-етнографічним музеєм.

8. «Соціально-культурна сфера міста Кузнецовськ Рівненської області: проблеми, перспективи, шляхи удосконалення». Сніжко Л.П., голова регіональної громадської організації «Культурний центр».

Художній номер. Учні Кузнецовської дитячої музичної школи.

15.00 год. Круглий стіл. Обговорення результатів конференції. Закриття конференції.

Учасників конференції привітав заступник міського голови В.Міцюк та начальник відділу культури В.Обруснік. Фото з конференції.

ЩО В ІМЕНІ ТВОЄМУ, ВАРАШ?

Перша історична згадка про Поліський край залишена старогрецьким вченим Геродотом (490-424 рр. до н.е.), який в своїх працях писав про існування моря на території сучасного Полісся. Пізніше вчені і мандрівники підтверджували його думку, і додавали, що Полісся це повна таємничість і загадковість.

У стародавні часи поселення утворювалось на берегах річок, не виняток і ріка Стир. Про те, що ця місцевість була заселена ще у сиву давнину свідчать кам'яні знаряддя праці – ножі, наконечники, сокири, знайдені у цій місцевості. Рибальство й мисливство – основні заняття у ті часи, пізніше розвинулось тваринництво, а ще пізніше – землеробство.

«Археологічна карта Волинської губернії» складена українським вченим В.Антоновичем у 40-х роках 19 ст. дає перелік древніх курганів Волині. Описуючи кургани басейну річки Стир, вчений називає кургани біля села Чарторійськ, поблизу містечка Рафалівка і пише, що в двох верстах від села Бабка є овальне городище. Археолог Ю.Кухаренко у 1957-1958 роках досліджував цю місцевість. За описом дослідника городище знаходилось за 1 км від села Бабка за болотом, в урочищі Городище на східній окраїні невисокого піщаного узвишся. Називали його в народі Замкова гора. Дослідники городища Замкова гора датують його 9-10 ст. і пов'язують з літописним племенем дулібів. Ще у 20-ті роки минулого сторіччя із болота виднілась корма великого човна, що за переказами припливав до Замкової гори. Розкопки виявили на місці городища уламки глиняного посуду, кістки домашніх тварин та сліди поховань. Отже можна зробити висновок, що поселення в цій місцевості сягають тисячоліття.

Про село Вараш збереглося дуже мало історичних згадок, а якщо і збереглося що-небудь, то це невеличкі крупинки, з яких я спробую змалювати історію села Вараш.

Територія, на якій знаходилось село Вараш, входила до складу Київської Русі аж до її розпаду. З XII століття, була складовою частиною Галицько-Волинського князівства, яке проіснувало до 1340 року. Татаро-монгольська орда не досягла Полісся, яке своїми хащами і болотами відлякувало ординців. Із занепадом Галицько-Волинського князівства Волинь і Полісся з 1340 року

стали складовою частиною великого князівства Литовського. З 1442 року село – власність князів Чарторийських.

Внаслідок Люблінської унії 1569 року Волинь і Полісся стали головним об'єктом експансії польських феодалів. Відбувається закріпачення, ополячення, окатоличення населення. Та вперті поліщуки зберегли вірність своїй мові, культурі, традиціям і обрядам. І у 1774 році за меценатства князів Чарторийських у с.Вараш будується церква Архистратига Михаїла.

Перша відома нам грунтова писемна згадка про село Вараш датується 1798 роком. Це «Відомості єпархії Житомирської повіту Луцького села Вараша церкви Архистратига Михаїла», які зберігаються у Державному архіві Волинської області. Окрім опису церкви та церковно-служителів в них подаються дані і про село. Так вказується, що дворів було 39, населення – 277 чоловік: чоловічої статі – 140 чол., жіночої статі – 137 чол.

У Державному архіві Рівненської області зберігається ще один документ про Михайлівську церкву села Вараш, це «Відомість з приписною до церкви Полонської Луцького повіту села Вараша церкви Михайлівської за 1848 рік». У документі вказується, що побудована церква у 1774 році, дерев'яна, з такою ж дзвіницею до неї прибудованою. В архітектурі церкви застосований давньоруський тип хрестово-купольного храму. Будівничі церкви невідомі, з цього можна припустити, що будували церкву майстри з навколишніх сіл. В розділі про прихожан церкви подаються дані, що число дворів налічувалось 40, кількість населення складала 301 чоловік : чоловічої статі – 160, жіночої статі – 141. З цих даних бачимо, що село на той час було досить великим, а отже засноване воно давно.

За третім поділом Польщі 1795 року Волинь в складі Правобережної України входить до складу Російської імперії. За новим адміністративно-територіальним поділом з 1797 року Вараш в складі Рафалівської волості Луцького повіту Волинської губернії з центром у Новоград-Волинську а потім у Житомирі.

На початку 20-го століття, використавши дозвіл влади селитися на хуторах, село значно розбудовується. Так за «Списком населення місць Волинської губернії» (м.Житомир, 1906) в селі Вараш нараховується 103 селянських двори, 4 хутори та 747 чоловік населення. Село розвивалось завдяки вигідному річковому

Відомість

Старий Житомирської повіта Луцького Сіа вразилі дорозі Архієпископа Микола Андреев Тисох тра
 чоловік похованих дорозь і динь о рабцетно и цуркити сунтитель и фот жинах и дорозьке и поховани в селі
 дорозькой Земліт и другиних уловилі Соломена Погозь дора дорозь Зою дорь

Знаний селянин	Кількість дворів	Кількість дворів	Свещенно и церковно сунтитель с и х з	Рота	Кількість дворів
			Жинами и дунтисей		
			Писемствительніе		
в селі вразилі церковні архієпископа пекло микола дорозьке и селі целно сунтитель Соломена	39	170 137	Свещенникъ Матовицъ Триходскій Жина дору Николаеворъ Сидъ Жинаеворъ Грухоловннъ Василотолъ Василотолориннъ Варлаамовъ Погозь Франотту Зинтентов	26	добрі селітисей
итоговъ 39	170 137		Жино Мана Мланай Ватимела	19	
			добріи Ватимей дунтисей Сидъ Франковъ у дорі Жина ксїев и сапота дочери ихъ Валнъ Вросисинъ	60	добрі селітисей
				124	
				0	
				2	4

2-30 оп.б опр.282 арх.132

С. 101

19.01.1973

Копія Відомості Житомирської Спархії.

Державний архів Волинської області.

сполученню. По річці Стир ходив пароплав, водяне сполучення сягало Колок і Луцька. Тягнули по річці байдаки (баржі) та пляси (плоти з лісом) від Пінська до Луцька. Там, де Стир ділився на 2 рукави, на острові, стояв водяний млин, в районі профілакторію був другий. У Старій Рафалівці, біля мосту, також стояв млин, і ще один у с. Сопачеві.

17 вересня 1939 року прийшла в село радянська влада. На той час вже багато людей жило на хуторах і нова влада не зупиняла їх потік в далекі і близькі урочища. За даними Погосподарських книг №1 та №2 за 1947-1949 роки до Варашської сільської ради крім села Вараш входило ще п'ять хуторів: Остинець, Дебра, Приборовок, Бабки та Залипоче. Село з хуторами налічувало 195 дворів де проживало 897 чоловік населення. Першим головою сільської ради був Пашко Олександр Максимович.

25 травня 1973 року міністр енергетики і електрифікації Петро Непорожній забив перший кілочок на місці спорудження

атомної електростанції. Разом із електростанцією росло і розвивалось місто енергетиків.

Як назвати селище будівельників атомної станції не питали не тільки у жителів села, а навіть у самих будівельників. В Указі Президії Верховної Ради Української РСР від 15 березня 1977 р. № 1826-IX «Про присвоєння найменування новозбудованому населеному пункту Володимирецького району Ровенської області» говориться: «Задовольнити клопотання обласних партійних і радянських органів з метою увічнення пам'яті Героя Радянського Союзу партизана-розвідника Миколи Івановича Кузнецова присвоїти новозбудованому населеному пункту Володимирецького району найменування – селище Кузнецовськ».

І місто проковтнуло село... В рішенні виконавчого комітету Ровенської обласної ради депутатів трудящих від 21 березня 1977 року №109 читаємо: «Село Вараш, в районі якого ведеться будівництво нового населеного пункту, включити в межі селища Кузнецовськ, виключивши його з облікових даних». Із попередніх даних видно, що будівництво починалося не на пустому місці, споконвіку тут жили селяни, які в піснях, вишиванках, ремеслах, побуті, хліборобстві зберігали традиції поліського краю. Будівництво міста атомників розпочиналось на околиці села, а отже перейменовувати населений пункт не було потреби. Мудро вчинили на Хмельниччині залишивши автентичну назву Нетишин місту атомників.

Міста не ростуть на пустому місці. Кожне місто колись було селом, а кожне село, в свою чергу, починалося з 2-3 хат. Для переростання села у місто завжди повинен бути якийсь поштовх. Будівництво атомної станції було таким поштовхом для села Вараш. Селище атомників розпочало своє будівництво на околиці мальовничого поліського села, яке притулилося до звивистого берега річки Стир. Зносились дерев'яні хати, а на їх місці будувались багатоповерхівки. Багато хто з старожилів Вараша може сказати, що ось на цьому місці була моя хата, тепер залишилися лише дерева.

Походження назви села Вараш і його значення невідоме. Професор О.Цинкаловський у своїй праці «Стара Волинь і Волинське полісся» на відміну від інших назв сіл і міст Волині на слові «Вараж» написав, напевно із-за відсутності першоджерел, лише таке речення: «Вараж, або Вараш, або ж Гвараж село Луцького повіту».

Існує багато версій походження назви Вараш. Це або від слова ворожбит (волхв-віщун майбутнього) Варажб – Вараж – Вараш. А можливо, на думку варашанського художника Андрія Зіновійовича Пашка, від угорського варож – городище. Із спогадів Андрія Зіновійовича ми дізнаємося, як він іще хлопчиком чув розповіді старих дідів про те, що тут колись було угорське поселення. На межі із Старою Рафалівкою височів панський масток. Залишки графського городища та руїни пам'ятника графу Яну Конарі А. Пашко сам бачив у 1930 році. Висота тільки самого постаменту була більше 2.5 м. Угри тут могли оселитись тоді, коли угро-фінські племена переселялись з Уралу на північ та захід. Фіни пішли на північ, а шлях угрів пролягав через нинішнє Полісся в Західну Європу. До речі прізвище Пашко має угорські корені. У перекладі з угорської слово «варож» означає містечко, поселення (як от місто «Дунай-варож»). Стерся з землі панський масток, та місце те і досі називається в народі «панське», і живуть люди з прізвищем Пашко, яке має угорські корені. Підтвердженням можливого угорського походження слова є вживання П.А.Тутковським, відомим дослідником природи Західного Полісся, слова Вараж. Мандруючи правим берегом річки Стир і описуючи навколишню природу і села в своїй статті «Месторождения строительных камней в Луцком уезде Волынской губернии» (1912 р.) приводить написання назви села з твердим «ж»: «На правом берегу реки Стыри в полуверсте к западу от подножия горы Хотецкой (в народі-Хомецька) находится село Вараж. Пойма реки Стыри у с.Вараж достигает ширины свыше одной версты и образует большое топкое болото Ковалевку». З часом тверда угорська вимова «Варож, Вараж» перелилась у м'яку українську «Вараш».

Є ще одна версія, яка має право на існування. Як пише В.Рожко, архівіст-дослідник з Луцька, в цих місцях часто бував князь Мономах. Київські князі дбали про охорону водних шляхів, що сполучали Поліську землю з Києвом. Прип'ять з притокою Стиром були стратегічною магістраллю для походів київських князів на Польщу та Литву, а також використовувались збирачами данини для князя. Тому на берегах річок стояли військові загоны – залоги. На місці, де була залога із варягів, найманих воїнів із Скандинавії, могло утворитись поселення, а потім село, або вже

існуюче поселення, через присутність варягів, отримало назву Варяг – Вараж – Вараш. На мою думку, остання версія заслуговує на глибоке дослідження.

Істориками та краєзнавцями висувається іще одна версія назви, яка може мати слов'янське коріння від імені язичницького бога Сварога. Сварог – Сварож – Варож – Вараж. Адже у Володимирецькому районі є село Сварині, а у Сарненському районі – село Сварицевичі, назви яких також можливо походять від імені бога Сварога. В такому випадку назву Вараш треба вимовляти з наголосом на першому складі.

Кожна географічна назва – пам'ятка історії та культури. Донедавна до неї відносилось і назва села Вараш. Бездумні ж хрестителі від комуністичної ідеології не задумуючись стерли з облікових даних давню назву «Вараш» замінивши її на чужу, штучну «Кузнецовськ».

Великою втратою для історії є те, що ставши містом над Стиром, перлиною Українського Полісся, село втратило свою милозвучну, поетичну і загадкову назву, яка своїм віковим корінням проросла у давнє минуле.

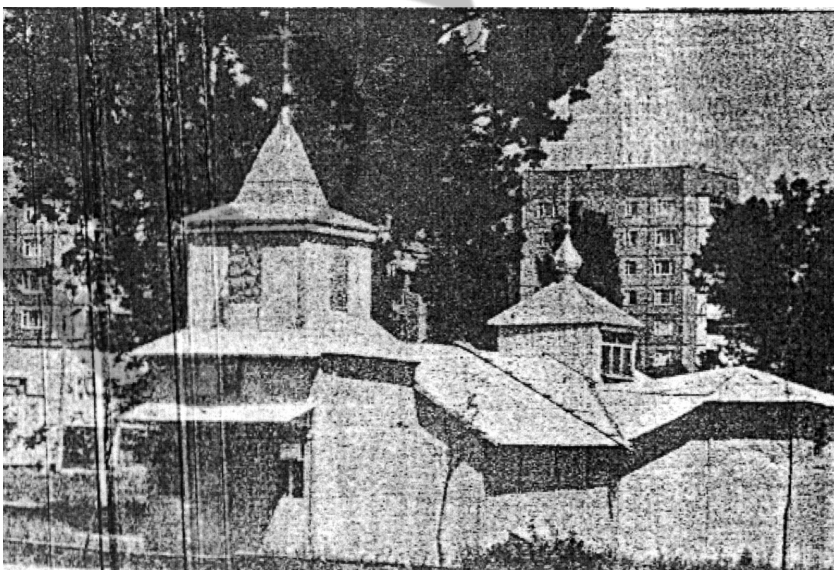
У зв'язку з прийняттям закону України про декомунізацію стоїть питання перейменування назви міста. Дехто висловлюється за те, щоб залишити назву Кузнецовськ надавши їй нового змісту, дехто за нову назву. Я проти того, щоб місто, яке уособлює собою мирний атом, носило назву терориста і провокатора Кузнецова, на руках котрого кров тисяч розстріляних заручників після вчинених ним терактів. Увічнювати пам'ять терориста – це нонсенс. Я за те, щоб ми утверджували свою національну ідентичність у історичній назві населеного пункту, яке сягає своїм корінням сивої давнини, можливо княжих часів. Адже на запитання скільки років вашому місту з якою гордістю можна відповісти: моему місту 574 роки, тому, що перша писемна згадка про Вараш датується 1442 роком. Відкинути історію – це значить відцуратися тих давніх традицій, перервати ту ниточку, яка з'єднує з роду в рід усіх українців. Тому, що без минулого не може бути майбутнього.

О. Федорчук,

*начальник архівного відділу виконавчого комітету
Кузнецовської міської ради*

Зруйнована Варашська церква Архистратиґа Михаїла

Капличка на місці зруйнованої церкви Архистратиґа Михаїла

Відбудована церква Архистратига Михаїла

Варашани біля будинку

У К А З

Президії Верховної Ради Української РСР

Про присвоєння найменування новоствореному населеному пункту Володимирецького району Рівненської області

Задовольнити клопотання обласних партійних і радянських органів, з метою увічнення пам'яті Героя Радянського Союзу партизана-розвідника Миколи Івановича Кузнецова, який в період Великої Вітчизняної війни вів активну боротьбу з фашистськими загарбниками на території Рівненської області, присвоєти новоствореному населеному пункту Володимирецького району найменування - селище Кузнецовське.

Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР

С. БАТЧЕНКО

Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР

Я. КОНОТУХА

М. К и ї в

15 березня 1977 року

№ 1826-IX

Копія Указу Президії Верховної Ради Української РСР про найменування міста ім'ям Кузнецова (Державний архів Рівненської області)

РОВЕНЬСКА ОБЛАСНА РАДА ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

Р І Ш Е Н Н Я

від 21 березня 1977 року № 109

Про утворення Кузнецовської селищної
Ради депутатів трудящих Володимирецького району.

З метою увічнення пам'яті Героя Радянського Союзу партизана-розвідника Миколи Івановича Кузнецова, який в період Великої Вітчизняної війни вів активну боротьбу з фашистськими загарбниками на території Ровенської області, Президія Верховної Ради Української РСР Указом від 15 березня 1977 року присвоїла новоствореному населеному пункту Володимирецького району найменування - селище Кузнецовськ.

Виходячи з цього виконком обласної Ради депутатів трудящих

Р І Ш И В :

1. Новостворений населений пункт будівельників атомної електростанції Володимирецького району включити в облікові дані адміністративно-територіального поділу області. Віднести селище Кузнецовськ до категорії селища міського типу і утворити селищну Раду депутатів трудящих, яку іменувати Кузнецовська.

Село Вареш, в районі якого ведеться будівництво нового населеного пункту, включити в межі селища Кузнецовськ, виключивши його з облікованих даних.

2. Виконкому Володимирецької районної Ради депутатів трудящих /т.Нешайнов В.С./ здійснити організаційні заходи, зв'язані з утворенням Кузнецовської селищної Ради депутатів трудящих.

3. Доручити фінансовому відділу облвиконкому /т.Степанке І.І./ разом з Володимирецьким райвиконкомом вирішити питання про шtat працівників Кузнецовської селищної Ради і до 1 червня цього року подати його на затвердження виконкому обласної Ради депутатів трудящих.

4. Контроль за виконанням цього рішення покласти на організаційно-методичний відділ облвиконкому /т.Останчук І.Т./.

Заст. голови виконкому

Секретар

яд-120

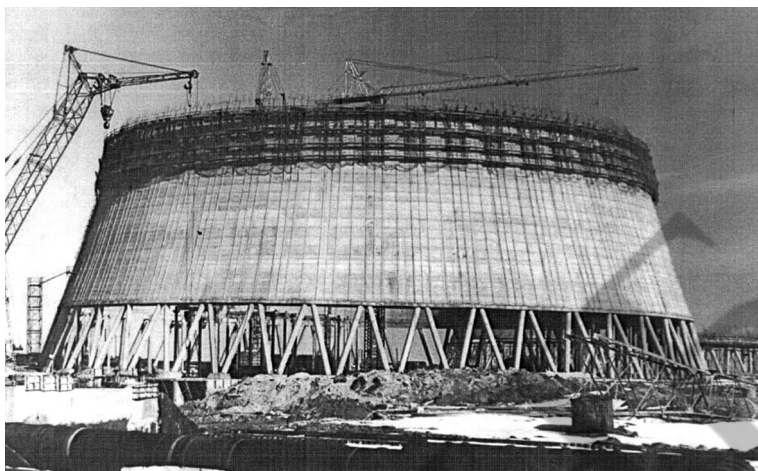

А.В.Сршов

В.Д.Янушевський

*Копія рішення виконкому Ровенської обласної ради про утворення
Кузнецовської селищної ради (Державний архів Рівненської області)*

Будівництво Рівненської атомної станції

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СФЕРА МІСТА КУЗНЕЦОВСЬК РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ, ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

XXI століття впевнено крокує на шляху цивілізації, успішна динаміка якої безпосередньо залежить від розвитку високорозвинутого соціально-культурного середовища сільських та міських населених пунктів.

Впродовж минулого століття місто надійно опанувало нішу економічного, політичного, соціально-культурного, інтелектуального центру держави. Крім того у процесі функціонування інфраструктури міста концентруються всі протиріччя та проблеми політики, економіки й суспільного розвитку держави в цілому.

Для провідних, урбанізованих держав світу надзвичайної актуальності у сучасних ринкових відносинах набуває висококультурний, соціальний розвиток малих міст.

Україна, беззаперечно, є урбанізованою країною. Наша держава апріорі є європейською зі своїми ментальними, територіальними та історичними особливостями.

Майже 70 % населення України – це жителі міст. В нашій державі налічується 453 міста. З них 404, тобто майже 90 % – це міста з чисельністю населення до 100 тис. чол. Усі вони потребують пильної уваги і турботи з боку держави. Адже невеликі містечка та селища України – це основа держави і вони повинні забезпечувати комфортне життя наших громадян.

У нашій державі нараховується 122 таких міста, або 27 % від загальної кількості міських поселень. Серед них досить характерними є міста – супутники електростанцій: Зугрес (з 1938 року в Донецькій області на річці Кринка), Бурштин (з 1962 року в Івано-Франківській області), Вишгород (з 1968 в Київській області на річці Дніпро), Міусинськ (з 1965 в Луганській області на річці Міус), Щастя (з 1963 року в Луганській області на річці Сіверський Донець), Кузнецовськ (з 1973 року у Рівненській області на річці Стир), Енергодар (з 1985 року в Запорізькій області на Каховському водосховищі), Славутич (з 1987 року в Київській області на річці Дніпро), Нетішин (з 1984 року в Хмельницькій

області на річці Горинь), Южноукраїнськ (з 1985 року в Миколаївській області на річці Південний Буг).

Міста, що вирости завдяки будівництву атомних енерго-об'єктів: Енергодар, Кузнецовськ, Нетішин, Славутич, Южноукраїнськ є специфічними у плані функціонування соціально-культурної сфери.

Типовим і разом з тим досить своєрідним у цьому відношенні монофункціональним містом є Кузнецовськ. Місце його розташування, досвід його створення та практика розв'язання проблем соціально-культурного життя можуть бути корисними для інших монофункціональних міст України, що функціонують, як міста-супутники підприємств-гігантів.

***

Місто Кузнецовськ розташоване у північно-східній частині Рівненщини і входить в трійку найрозвиненіших малих міст України. У ньому зареєстровано найвищий в країні коефіцієнт природного приросту населення: + 7,4 % (за даними недержавного аналітичного центру Інституту Реформ).

Місто займає 2-е місце серед малих міст України за питомою чисельністю школярів, 4-е – за рівнем середньої заробітної плати і 6-е – за доходами міського бюджету.

Це не просто монофункціональне місто, його можна цілком обґрунтовано, при умові надання певних преференцій та удосконаленні технологічної інфраструктури, рахувати сучасним українським технополісом. Адже тут здійснюється сполучення науки і високих технологій зі світовою і традиційною національною культурою, а також створюється належне комфортне середовище для проживання та рекреаційних можливостей для його мешканців, що сприяє творчій науковій роботі та мисленню. І завдання органів місцевого самоврядування створити таку мережу закладів соціально-культурної сфери, яка здатна забезпечити високий рівень життя громадян міста, задовольнити їх потреби у змістовному дозвіллі та відпочинку і достойному рівні життя членів їх сімей.

***

У нашій державі прийнято ряд законів, які мають гарантувати забезпечення конституційного права кожному громадянину України на задоволення їх культурних потреб, якісні соціально-культурні послуги, доступність та законність таких послуг.

У статті 3 Закону України від 19.06.2003 року № 966-ІУ «Про соціальні послуги» задекларовано принцип максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги, адресності та індивідуального підходу, гуманності, законності і т.ін. [6, с.3].

Існує ряд законодавчих документів, що регламентують кількість закладів соціально-культурної сфери на території міст. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. № 510 рекомендовано мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні.

Кількість міських бібліотек визначається щільністю населення та поверховістю забудови:

- у житлових районах з багатоповерховою забудовою (8 і більше поверхів) одна бібліотека на 30 і більше тис. чоловік;
- із середньоповерховою забудовою (4-5 поверхів) одна бібліотека на 15-20 тис. чоловік;
- у житлових районах з малоповерховою забудовою (1-3 поверхи) – одна бібліотека на 5-7 тис. чоловік.

Для обслуговування дітей та юнацтва у містах з населенням до 75 тис. жителів повинна бути як мінімум одна бібліотека для дітей на 8-12 шкіл, у містах з районним поділом по одній бібліотеці для дітей у кожному адміністративному районі [8].

У нашому місті населення складає понад 42,7 тис. чол. (станом на 01.01.2016 року) і налічується дві бібліотеки: міська публічна бібліотека з філіалами у двох мікрорайонах та міська бібліотека для дітей з одним філіалом. Місто має 5 мікрорайонів у яких проживає 10211 дітей і підлітків. Кожний мікрорайон складається з 9-ти, 5-ти поверхових будинків та малоповерхової забудови.

Отже, як бачимо така кількість бібліотек для міста є відносно достатньою. Однак, якщо врахувати той факт, що кожний четвертий житель міста є дитиною чи підлітком гуманно було б відкрити філіал дитячої бібліотеки ще у одному із мікрорайонів. Також доречно відкрити ще один філіал міської публічної бібліотеки.

Наступне важливе питання у соціально-культурній сфері міста є формування мережі клубних закладів культури.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 року

№ 1775 «Про нормативи забезпечення населення клубними закладами» передбачено кількість місць у клубних закладах відповідно до чисельності жителів. Так, при чисельності жителів від 20 тис. до 50 тис. чоловік у клубному закладі має бути 50 місць на одну тисячу жителів.

На території кожної міської ради має функціонувати, як мінімум, один (базовий) клубний заклад. Кількість місць у ньому визначається відповідно до сумарної чисельності населення всіх населених пунктів, що знаходяться на території ради, та наведеного нормативу.

До закладів культури клубного типу належать сільські, селищні, міські, районні, обласні будинки і палаци культури, клуби, народні доми, клуби технічної та художньої творчості, клуби-бібліотеки, центри дозвілля, клуби-кафе, культурно-спортивні центри тощо.

Ці нормативи запроваджуються як орієнтовний напрям організації системи культурного обслуговування населення міст, селищ, сіл та не обмежують ініціативи місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування [4].

Отже, відповідно до цієї Постанови у нашому місті в цілому в клубних закладах міста має бути близько 2135 глядацьких місць.

Що ж ми маємо на сьогодні, де кожний третій житель міста відноситься до категорії молоді.

У місті нема міського будинку культури, нема музею. Відсутній міський стадіон, та багато інших стандартних закладів соціально-культурної сфери. Базовий клубний заклад-центр дозвілля налічує 250 глядацьких місць.

На мою думку, методика визначення кількості закладів соціально-культурної сфери міста, що здатна задовольнити соціально-культурні потреби його мешканців, повинна ґрунтуватися не тільки на кількості населення, а й на віковому, національному інтелектуальному та інших показниках, які формують соціально-культурні запити.

У кожному мікрорайоні міста в середньому проживає 2042 дітей. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 року № 1775 «Про нормативи забезпечення населення клубними закладами» у місті явно не достатньо закладів культури. Доцільно відкрити клуб-кафе для молоді, клуб-кафе для дітей, культурний центр, музей, клуб технічної та художньої творчості та інші заклади культури. Хай це будуть комунальні, відомчі, приватні заклади. Завдання лише у тому, щоб співпраця між органами місцевого самоврядування та цими закладами була чітко урегульована, ґрунтувалася на Законі України «Про культуру», не порушуючи принципів демократії, законності, пріоритетності інтересів громади міста, гуманності, вільного вибору форм та методів роботи.

***

У 1991 році збулася багатовікова мрія української нації – Україна здобула власну державу.

Однак, ще треба прикласти багато зусиль для того, щоб зміцнити політичний і економічний авторитет України у світі. І розпочати треба з удосконалення життя тої краплини на карті, що зветься нашою маленькою батьківщиною – з свого міста.

Наша країна – найбільша в Європі за територією та п'ята за чисельністю населення, з потужним промисловим, сільськогосподарським, науковим та військовим потенціалом.

Ми маємо шанс побудувати багату і успішну державу в центрі Європи. Для цього ми маємо все. Успішне і щасливе майбутнє України у наших руках. Тож почнімо з покращення якості життя і удосконалення культурного поля громади.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.200 № 2017-III.
3. Закон України про культуру / 14 грудня 2010 року № 2778-VI.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». – Відомості Верховної Ради України, 1997, №24. – 170 с.
5. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». – К.: Парламентське видавництво, 2009 С. 3-13.
6. Закон України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19 червня 2003 року.
7. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» К.: Парламентське видавництво, 2009. – С. 14-23.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.1997 р. № 510 «Мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні».
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11. 1998 р. № 1775 «Про нормативи забезпечення населення клубними закладами».
10. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 464 с.
11. Ісип О. Роль органів місцевого самоврядування в розвитку територіальних громад малих міст України // Вісник державної служби України, 2008. – № 4. – С. 56-52.

*Л. Сніжко,
голова регіональної громадської організації
«Культурний центр»*

ТКАЦТВО ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Одним із найдавніших видів народних промислів є ткацтво, історія якого сягає в далеку давнину. Про це свідчать чисельні археологічні знахідки прядильного й ткацького знаряддя. Є також зразки тканини, виготовленої з конопель, льону, вовни, за якими можна розібрати техніку тkania. Письмові джерела дають уяву про увори тканини, які побутували в Україні в давні часи. [4]

Людство навчилось прясти з волокнистих рослин ще в неоліті. Рибалки кам'яного віку ловили рибу сітками, зробленими з ниток. Мисливці тенетами ловили птахів, зайців. Пряслиця, мідні й бронзові голки, гачки, грузила стали необхідним знаряддям праці.

Тканина, сукно йшло на виготовлення одягу та оздоблення житла. Ткані тканини мають просте переплетіння. Основа й уток робились з однакової пряжі, товщина ниток якої була від грубої до самої тонкої. Такі тканини не потребують складних верстатів.

З розвитком виробничих відносин, промисловості, торгівлі, ткацтво набуває ще більшого значення. Селяни повсюдно сіяли технічні культури, які використовували для виробництва полотна, як для власного вжитку, так і для продажу на ринку. В селах Полісся найбільше сіяли льон, який використовували для виготовлення тканини. Процес вирощування льону, конопель був трудомісткий, вимагав багато сили, терпіння й часу. В с. Мутвиця Зарічненського району Сидорчук Надія Тимофіївна повідомила, що коли ранньої весни посіяли льон і ще були заморозки, то треба було рятували його від вимерзання. На полі палили солому, розкладали вогнища, щоб мороз не пошкодив рослин. Льон сіяли на полі після картоплі, на добре удобреному ґрунті, тоді буде гарний льон. Потім пололи, вибираючи бур'ян, який буде мішати росту льону. Це завжди робили вручну, бо його сіяли в розсипну, а не рядочками. Жінки цілий день в полі стояли зігнутими полючи, чи вибираючи льон. Коли стали вирощувати великольон, стебла якого росли високі, стала більша врожайність. На кожному стеблі були віночки від 20 до 30 насінин. Коли ці коробочки стали шелестіти, а стебло стало жовтим, то цей льон був стиглим. Його рвали (вибирали) також вручну. Ставили по п'ять стовпчиків, які пізніше збирали у снопики. [5]

Основною сировиною для виготовлення тканин був льон, конопля, вовна. Льон і коноплю збирали наприкінці літа на початку осені. Овечу вовну стригли два рази на рік: весною і восени. Овець перед стрижкою мили, сушили. Зібрану вовну сортували, розрихлювали й прямили нитки. Прядіння здійснювалось за допомогою веретена або коловертка. Нитки прямили різної товщини. Це залежало від того, яку тканину хочуть наткати. Більш грубі нитки йшли на виготовлення полотна для верхнього одягу, ряден. Більш тонкі – для сорочок, наміток, настольників, хусток.

Спосіб виготовлення тканини з льону був трудомістким і довготривалим процесом. Найперше потрібно було посіяти льон. Як тільки він досягав, його вибирали і ставили в стіжки, кожен з яких складався із п'ятнадцяти жменьок. Стіжки вистоявались протягом декількох днів. Їх обмолочували і викладали солому «вилежуватись» на стерні протягом двох-трьох тижнів. Нарешті стебла висушували на сонці або на печі, сортували і обробляли терницями. Початкове волокно обтіпували тріпачкою і розмикали на мички, потім обдирали, тобто вичісували щіткою із цвяхів. Через деякий час, коли сировина вилежувалась, з вичесаного волокна робили куделі, які прив'язували до потасі й прямили веретеном нитки або використовували коловерток. [2]

Майже в кожній хаті був ткацький станок і кожна господиня вміла ткати. Надлишок продукції вивозили на ринок. Домашнє ткацтво, яке найбільш повно зберегло традиційний характер, поступово набирає значення кустарної промисловості. Тут переважає просте переплетіння з смугастими полосками різної ширини, з яких утворені рядки орнаментів «дороги», «кривулі», «кружки», «ружки» та інші.

Наступним етапом підготовки пряжі до ткання є снування. Найбільш поширеним способом є снування на стіні, куди вбивали ряд кілочків (в залежності від довжини потрібної основи), на які снували нитки. Використовували також і рамкове снування. Для цього брали дві рамки, з'єднаних внизу між собою на стержнях і закріплених на колодці, а зверху – на стелі.

Коли в господині була мала хата, то йшли до більш заможних господарів для снування основи. От в с. Бутейки Сарненського району в родині Колдун Катерини Корніївни була велика хата на дві кімнати. В цій хаті збирались жінки для снування основи на 10

губ і більше. Катерина Корніївна згадує «... восени, коли настане пуст (піст), то вже снують зранку до вечора. Дід сердитий, що цілий день чужі люди в хаті. То вже потом стали забивати колки в стені на клуні. Ніхто не мав сновниці. Якщо мало снували на 3 губи, чи на 5, то декілька хазяйок поснує за день, якщо на 10 чи 12 губ, то тільки одна поснує». [1]

Процес снування має ряд магічних дій. Вважалося, що снування і його результат основа, зв'язані з світоглядом людей про світ: «світ снувався», «світ павук снував», «Адам і Єва заснувалися». Про зв'язок з потойбічним світом свідчить той факт, що коли зняли основу, потрібно було на ній посидіти і подивитись у вікно «щоб світ побачити на тому світі», «на тому світі матір побачити». Процес снування був найбільш насиченим заборонами й оберегами.

Тимчасові заборони:

- не можна снувати основу на свято Благовіщення – «можна дощ заснувати»;
- не снували на Русальну неділю – «щоб не переплутали нитки русалки»;
- не снували в середу середньопусної неділі (четверта неділя Великого посту);
- не снували в понеділок – «у понеділок світ снувався»;
- не снували в жіночі дні: середа, п'ятниця – «бо в них багато дочок і багато основи піде»;
- основу слід було закінчувати снувати до ночі – «бо чорти будуть колихатися в основі, або домовик ходить і снує»;
- не снували і у фазі місяця – «коли місяць повний, то ниток більше піде».

Поряд з тимчасовими були і просторові заборони:

- основу не вішали сушити на дворі до Благовіщення, а якщо вішали, то закривали замком;
- при перенесення основи з дому також закривали залізною колодкою (замком), «інакше в селі з'являться вовки, між селами будуть вовки снуватись»;
- якщо основу снували в чужій хаті, то несли хліб і сіль, а основу залишали в цій хаті переночувати. Лише після цього її забирали. Господині хати дякували на стіну, на якій снували і залишали троху ниток.

Коли снували основу треба було, щоб ніхто не бачив, або ж зробити хоч декілька витків без присутності сторонніх людей. Перед початком роботи говорили: «Як снувалось у мами, так хай снується і в мене», «Господи Боже поможи і спор покажи. Хай снуєца і на потканє остаєца».

Оберегами при снуванні були хліб, сіль, вугілля. Кидаючи вуглину на основу говорили: «Щоб снувалось і на основу оставалось». Знімаючи основу, приговорювали: «щоб краще було полотно, щоб льон ріс і краще ткалось». Коли зняли основу, на неї сідали, «щоб полотно сідало», а також по ній били: «Щоб міцним було полотно». Кілочки на стіні не лишали голими. Їх пов'язували нитками, або льоном, «щоб сорочка не рвалась». Зняту основу тричі піднімали над головою і говорили: «щоб льон високий ріс», «снувалось не рвалось, щоб ткалось не рвалось». За кожним разом потрібно було сплюнути через плече. [3]

На Волинському Поліссі для ткання використовувались станки горизонтального типу: стави, кросна, верстаті, сохи, козли. В кожному селі називали по – різному. В деяких селах кроснами називали сам верстат, а іноді навій, який використовувався для ткання полотна. «Кросна ткати», так говорили поліщуки.

*Фото 1.
Ткацький станок
с. Мутвиця*

Основною частиною ткацького станка є опорний каркас, на який кріпили навії, нит, у який просувалась основа, бердо з набійницями для прибивання утка, підніжки, блоки для приведення в рух нитів і утворення зіва при тканні. Техніка полягала в основному з утворення зіва. Для цього служив нит, який складався з двох рядів петель з ниток, нав'язаних на палиці, засилених попарно одна в одну. При навиванні основи на двох начиннях з вічками (петлями) кожна нитка основи пропускається через верхню петлю першого начиння і між петлями

другого. Другу нитку пропускали між петлями другого начиння і нижню першого. Начиння рухалось вгору і вниз, за допомогою підніжок. Нитки основи, просилені через начиння, протягувались через бердо, яке складалось з тонких калинових тростин, вправлених на дві тонкі паралельні пластини – листви. Бердо вкладалось в раму (батан), якою ткаля робила поткання. Підніжки кріпились шнурками до нита. Ткаля, натискуючи ногою підніжок, піднімала то одне, то друге начиння. Під час піднімання нита утворювався зів, куди просувалось піткання за допомогою човника.

З допомогою різної кількості підніжок виконувались узорчасті тканини. Найпростіше переплетіння перехресне: за допомогою двох підніжок, де основа і піткання перехрещувались. Виткане таким способом полотно ткалі називали «рядовим». Його використовували для пошиття сорочок, наміток, скатертин, фартушків. За допомогою трьох підніжок виконувались узори по діагоналі. Найскладнішим було ткати на чотирьох підніжках і на чотирьох нитах, використовуючи кольорові нитки.

Традиційним візерунковим ткацтвом в українців, як і в інших східнослов'янських народів, було ткацтво на чотирьох "підніжках", що давало тканину діагонального переплетення ("чиновать") і деякі тканини дрібно-візерункового переплетення. Технікою "у вічко" виконували ажурне ткацтво. При цьому нитки "підткання" (уток) брали різнокольорові. Відома була також техніка ткацтва "під закладку": для утка бралися різноколірні витки і човник пропускався через певну частину основи, створюючи на тканині вузькі проsvіти. Такою технікою виготовляли скатертини, Ткаля с. Чабель Сарненського району Царук Галина Романівна 1941 р.н. дотепер виготовляє таке полотно. Побутував також так званий "перебір односторонній" при якій три нитки основи перекривалися ниткою утка через кожну четверту. Всі види техніки на дві і чотири підніжки з «начинням» існували в Стародавній Русі і збереглися до недавніх часів у всіх східнослов'янських народів. [8]

Ткацтво на Поліссі – це своєрідний ритуал. У день, коли ставилися кросна (а ткали, як правило, з ранньої весни до початку польових робіт), у хаті обов'язково палили, бо вологі нитки рвуться і по них погано ходить нит. Коли натягували основу, сторонніх у хату не пускали – щоб лихе око не зіпсувало роботу. А

навивати і затикати кросна запрошували лише визнаних майстринь. І досі в Круповому побутує приказка: “Не дай мене, мати, заміж, там, де затикають, а дай там, де посередині тчуть”. [7]

Залежно від сорту майбутнього полотна виконувались й інші операції із сировиною, її могли ще додатково вимочувати розчином завареного борошна та картоплі, сушили, збивали пращами, навивали кросна, ткали на верстаті. Полотно вибілювали мочінням у воді, сушили на сонці та згортали в сувої. Кількість сувоїв полотна у скрині чи виробів з нього свідчили про працелюбність жінок, їхню майстерність.

Перебирання (брання) – одна з давніх технік, за допомогою якої плели чепці і пояси. Для плетіння попередньо снували нитки на двох кілках, вбитих в стіну на відстані 1,5 м один від одного. Плетіння здійснювалось таким способом, що всередині основи відповідно сплітали верхні й нижні нитки, відганяючи плетіння в дві сторони. Таким чином одночасно плели два чепці, або два пояси. Коли плетіння з обох сторін доходило до середини і лишалась вузька полозка, її залишали або сплітали в «замок».

Крім полотна виготовляли декоративні тканини: рушники, скатертини, наволочки, намітки, рядна, килими. Найчастіше використовувалась чотирьохнитова техніка, де виходила тканина з візерунком у вигляді «ялинки», «квадратів», або «ромбів».

Особливо цікавими були рушники, основне призначення яких було пов’язане з обрядами. На рушник ставили молодих під час вінчання, ними пов’язували сватів, обдаровували гостей на весіллі, розвішували на іконах, вікнах у хаті, на надмогильних і придорожніх хрестах. Такі рушники мали поперечно – смугастий орнамент з червоних, чорних, білих ниток.

Покривала (рядна) орнаментували лінійно – смугастим орнаментом або геометричними візерунками. Чільне місце в поліському ткацтві займають килими з характерними різнокольоровими полозками або в «ромби», «круги», «волове око», «розетки, вписані у восьмикутник», «рогаті клітки», «кривульки».

У фондах Сарненського музею є покривала, виткані майстринями Микитюк М.І., Давидюк І.М., Логвинович Н.М. На Сарненщині відомі ткалі в с. Кричильськ Басиста Галина (1941 р.н.), Басиста Катерина (1928 р.н.), Красовська Ольга (1951р.н.); с. Бутейки – Давидюк Катерина (1959 р.н.); с. Корост – Кошляк

Олександра (1956 р.н.); с. Чабель – Педас Павліна (1941 р.н.), Царук Галина (1941 р.н.); смт Степань – Карпець Ольга (1938 р.н.).

На Рівненщині широко відоме ім'я заслуженого майстра народної творчості Леончук Ганни Йосипівни, яка народилась 30 листопада 1917 року в с. Каноничі Володимирецького району. Вона розробила серію геометричних орнаментів, виготовляла килими, покривала, весільні рушники, серветки, стилізований за поліськими мотивами одяг. Відродила технологію старовинної «серпанкової тканини». Її розробки використовувалися на Дарницькому шовковому комбінаті та Рівненському льонокомбінаті. Узори для тканин Ганна Йосипівна вибирала з чітких ліній народної архітектури місцевих зодчих, щедрих колекцій народного одягу. Навчання в старожилів допомогло їй збагнути таємниці народного досвіду, який у рукомесництві поліської жінки звучав по-новому, ожив своєрідно гамою кольорів.

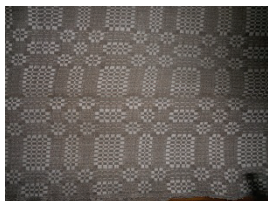

Фото 2.

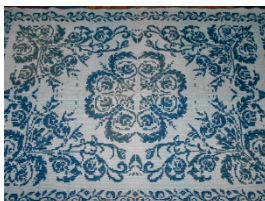
*Тканий виріб Ганни Леончук
з фондів Рівненського музею*

Ткані вироби майстринь Зарічненського району заслуговують на особливу увагу. Вони відзначаються вмілим виконанням досить складних технік, орнаментальним багатством, поєднанням ниток по гамі кольорів. Гарна колекція тканих виробів знаходиться в шкільному музеї с. Мутвиця, куди їх передала завідувачка, вчитель української мови і літератури, великий ентузіаст Валентина Миколаївна Тумаш. Це роботи її бабусі Веремейчик Юхимії Іванівни. Особливу увагу заслуговують ткані рушники з використанням зооморфних орнаментів. Такий рушник із с. Мутвиця передала до музею Віра Раковець. Рушник, довжиною добре/В метри, витканий на сірому тлі білими нитками птахи, повернутими один до одного, а посередині метелик. До рушника прикріплене кружево також виплетене із зображенням птахів. Кожен виріб має інший орнамент. Це – скатерті «настольники», рядна, полотно на намітки («намітець»). З полотна шили одяг:

сорочки, спідниці, фартушки. В кожній господині повинен був лежати сувій полотна в скрині. Адже в тяжку годину, коли хтось з родини помирав, то потрібно було покласти кусочок полотна в домовину. [6]

*Фото 5. с. Мутвиця.
Юхимія Веремейчик*

*Фото 6. с. Новосілля
Антоніна Куцевич*

*Фото 7. с. Мутвиця
Віра Раковець*

Найціннішим сортом лляних полотен вважались серпанкові, які використовувались для святкових наміток, весільного вбрання. Ткання такого полотна було досить поширеним в Північних районах Рівненщини та Волині. Сприятливий вологий клімат, ґрунти дозволяли вирощувати льон, з якого виготовляли це полотно. Його якість залежала від льону. Ця технічна культура була трьох видів: лущик, прорстяк, великольон. Перші два види мали тонке і невисоке жовтеньке стебло, яке використовували для серпанкового полотна. Цей льон збирали наприкінці серпня і дуже ретельно слідували за його досяганням, щоб зібрати до розкривання насінєвих коробочок, інакше перестоїть.

Ткалі ткали серпанкові намітки, з яких потім шили одяг: сорочки, спідниці, фартухи та головні убори – намітки.

В селах Крупове, Селець, Берестя Дубровицького району збереглося прадавнє ремесло ткання серпанкового полотна. Тільки село Крупове має три заслужених майстри народної творчості: Уляна Кот, Ніна Рабчевська, Любов Стельмашук. Відомі імена поліських ткаль Ніни Дем'янець, Ольги Придюк.

Уляна Кот родом із поліського села Крупове (або – Крупов'є, як кажуть тут, зберігаючи неповторний колорит поліської говірки) Дубровицького району, що на Рівненщині. Село здавна славиться майстрами: тут що не хата – то ткаля чи вишивальниця, що не чоловік – то бондар, різьбяр, художник чи просто майстер на всі руки. “Раніше люди все робили самі: і кросна для ткання, і ступу, жорна, бочки, діжки, скрині, кухри. Вони були безграмот-

ними, але мудрими, бог їх наділяв таким талантом, що вони вміли все”, – розповідала Уляна Петрівна. Недарма ж саме це село називають столицею поліського ткацтва. [10]

26 жовтня 1936 року в цьому поліському мальовничому селі Крупове на Дубровиччині народилася Уляна Кот. Ткати й співати навчилася в ранньому дитинстві від своєї мами Оксани Федорівни. В пам’яті тримала всі пісні, виспівані мамою. Сама володіла чудовим голосом. І завжди співала. Ткацький верстат постійно стояв в них у хаті. Часто, сидячи за верстатом, заводила тужливих пісень під ритмічний перестук кросен. Разом з піснею переймала й мамині секрети ткацтва, створюючи неповторні тоненькі поліські серпанки.

Роботи Уляни Кот нині відомі в багатьох країнах світу. Її рушники, серветки, сорочки зберігаються в музеях та приватних колекціях Києва, Львова, Москви, Білорусії, Польщі, Чехії, Словаччини, Канади та Америки. За свою високохудожню майстерність Уляна Кот в 1981 р. була удостоєна звання «Заслужений майстер народної творчості УРСР». [9]

Література:

1. Колдун К.К. Запис Тишкевич Р.К. н.д.ф. СІЕМ № 4587/4.
2. Там же.
3. Полесье и этногенез словян. М. 1983, Наука, с.111.
4. Рибоков Б.А. «Ремесло древней Руси», М., 1948.
5. Сидорчук Надія Трохимівна 1935 р.н. Запис Тишкевич Р.К. в с.Мутвиця Зарічненського району.
6. Там же.
7. Українець А. Матеріали експедиційного обстеження Зарічненського району у 80-90-ті роки ХХ ст.
8. Українська хата. <http://uhata.org.ua/narodna>
9. [Електронний ресурс]- режим доступу: <http://dubrlibr.rv.ua/>
10. [Електронний ресурс]- режим доступу: <http://www.ogo.ua/>

***Р. Тишкевич,**
завідувачка Сарненським історико-етнографічним музеєм,
заслужений працівник культури України*

ПОЛЬСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1941-1944 рр.)

Напад німецьких військ на СРСР не став несподіванкою для Головного Командування Союзу Збройної Боротьби у Варшаві, але збудив надії польських емігрантських кіл на відновлення польської державності у її довоєнних кордонах [7, с.156]. Кінець 1941-го і практично весь 1942 р. стали часом переформатування польського підпільного руху до нових умов німецької окупації [8, с.55].

Потрібно зауважити, що на території Східної Галичини німці утворили Дистрикт Галичина, який було приєднано до Генерал-Губернаторства, а Волинь увійшла до складу Рейхскомісаріату Україна. Між ними існував кордон, що дуже пильно охоронявся німцями [1]. Рейхскомісаріат «Україна» було утворено 20 серпня 1941 р. Землі Волині потрапили до складу цього адміністративного утворення, яке очолив гауляйтер Еріх Кох. Його резиденція розміщувалась у м. Рівне [10].

Під кінець 1941 р. на Волині почала діяти експозитура розвідки Головного Командування СЗБ «Волинь-Схід». Повітові осередки розвідки знаходились в Ковелі, Рівному, Здолбунові, Костополі і Луцьку. Організацією керував поручик Йозеф Роман (пс.«Стирський»). Завданням експозитури був збір інформації про силу і рух німецьких військ і залізничний транспорт [2].

Серед завдань, поставлених перед розвідниками Волинського Округу, було спостереження за рухом німецьких військ і постачанням Вермахту на усіх транспортних магістралях, що проходили через Волинь, збір інформації про розташування і бойовий потенціал місцевих німецьких та угорських військових гарнізонів, а також про стан постійних та польових аеродромів. Деякі з польських розвідників повинні були дістатися до німецьких адміністративних установ і посісти там відповідні посади з метою забезпечення у подальшому своїх колег, які діяли у підпіллі, необхідними документами [6, с.136]. Незважаючи на часті арешти, що траплялися в організації, розвідмережа на Волині існувала впродовж двох років [6, с.137].

Поряд з військовою розвідслужбою і незалежно від існуючого на Волині з осені 1941 р. невеличкого осередку СЗБ поляки

започаткували діяльність організації «Вахляж» (в перекладі с польської – «коло», «круг») [25, с.137]. Організація займалась розвідкою та диверсіями та діяла на окупованих Німеччиною територіях СРСР [4, с.23].

На Волині діяла II дільниця – «Вахляжу» зі штабом в м. Рівне [2]. Так, зокрема, її діяльність проходила на комунікаційних шляхах по лінії волинської північної залізниці – Ковель-Сарни-Коростень-Київ. До речі, аби не спровокувати німців на каральні дії проти польського населення Волині, керівники «Вахляжу» передбачали, що саботажно-диверсійна діяльність повинна проводитися активніше саме на територіях, які лежали на схід від довоєнного польського кордону [1].

Припинення діяльності та розформування «Вахляжу» було викликано відсутністю вибухових матеріалів, великою кількістю людських втрат, складнощами праці в умовах деконспірації багатьох з них органами німецької контррозвідки [6, с. 142].

У лютому 1942 р. Союз Збройної Боротьби наказом Верховного Командувача польських збройних сил генерала В. Сікорського було перейменовано на Армію Крайову (*далі – АК*), яка підпорядковувалася польському урядові у вигнанні, який діяв у Великобританії [5]. «Армія Крайова» у польській мові значить «армія загальнодержавна, національна» [5]. Основне завдання АК: боротьба за відновлення державної незалежності шляхом організації дій самооборони і підготовки підпільної армії; підготовка та проведення повстання на польських землях в момент ослаблення нацистської Німеччини [9].

Протягом 1943 р. сформувалась структура Волинського округу АК: було створено штаб у Ковелі, комендантом став К. Бомбінський (пс. «Любонь»), начальником штабу – А. Жоховський (пс. «Голь») [3], та організаційно-територіальна структура. Територія була поділена на районні інспекторати, що охоплювали 12 районів, а саме:

- Ковельський районний інспекторат АК, районний інспектор – майор Я. Шаговський (пс. «Коваль», «Загоньчик»);
- Луцький районний інспекторат АК, районний інспектор – капітан Л. Швікла (пс. «Адам»);
- Рівненський районний інспекторат АК, районний інспектор – капітан Т. Клімовський (пс. «Кльон», «Остоя»);

- Дубенський районний інспекторат АК, районний інспектор – капітан Ю. Юзефчак (пс. «ДзядекЛешни», «Груби»);

- самостійний Сарненський інспекторат АК, комендант – В. Ридзевський (пс. «Кобус») [6, с.146].

Наприкінці 1943 р. Волинський Округ мав добре організовану і справну конспіративну мережу [17]. Відповідно до наказу Головного Коменданта АК від 17 травня 1943 р., на Волині почалось створення баз самооборони, утворення диспозиційних збройних відділів та організація сигналізаційної системи в районах з переважаючим польським населенням для захисту від нападів загонів УПА. З Луцького та Рівненського інспекторатів були спрямовані офіцери в райони північно-східної Волині, для того, щоб прийняти керівництво баз самооборони [2]. Таким чином, у 1943 р. на Волині було створено більше 100 баз самооборони. Перші бази («пляцувкі») самооборони виникли в селах Озера, Шахи, Серники, Сварицевичі, Борове, Дубровиця, Вовчиці, Гута Степанська, Добринь, Новосілки, Острівськ, Велюнь, Біла, Комари, Гута Сопачевська, Гали, Стара Гута, Засмики, Белінь. Менші осередки, котрі не витримали напору українських націоналістів були знищені [2].

Польська самооборона складалася з двох елементів. По-перше, утворювалися міцні укріплення (оборонні пункти), які об'єднували кілька сіл з польським населенням. Оборону цих укріплень здійснювали місцеві загони. По-друге, утворювалися партизанські загони, які взаємодіяли з укріпрайонами ззовні [1]. Зазначимо, що до кінця літа 1943 р. було організовано 9 польських партизанських загонів АК, які об'єднували 1300 бійців, що діяли в районах баз самооборони [3]. А саме: партизанський загін «Заграва», керівник пор. Ян Рерутко, (пс. «Тріска»), партизанський загін «Ястреб», керівник пор. Владислав Чермінський (пс. «Ястреб»), партизанський загін «Бомба», керівник – кпт. Владислав Коханський (пс. «Бомба», «Вуск»), партизанський загін «Стремено», керівник – пор. Зенон Бляховський (пс. «Стремено»), партизанський загін «Гримза», керівник – пор. Францішек Пукацький (пс. «Гримз»), партизанський загін «Рішард», керівник – ппор. Рішард Вальчак (пс. «Рішард»), партизанський загін «Сокіл», керівник – пор. Міхал Фіялка (пс. «Сокіл»), партизанський загін «Корд», керівник – пор. Казимір Філіповіч (пс. «Корд»), парти-

занський загін «Пйотрусь», керівник – ппор. Владислав Цесьліньський (пс. «Пйотрусь») [2].

Щодо діяльності польських партизанських загонів АК то одним із важливих напрямів підпільної діяльності на території Волині стала боротьба з українським з Українською Повстанською Армією (УПА) та її планами щодо деполонізації Західної України [1]. За підрахунками деяких польських дослідників упродовж 1943-1944 рр. на Волині між загонами АК і польськими базами самооборони з одного боку та УПА з іншого відбулося близько 150 збройних боїв та сутичок, під час яких з обох сторін загинуло щонайменше по кількасот бійців [6, с.241].

Коли стало зрозуміло, що війна протриває ще певний час, керівництво АК розгорнуло диверсійні операції також і проти німецьких окупантів, але при цьому уникали великих сутичок із противником, в основному вело розвідувальну і пропагандистську діяльність [3, с.37].

Польські бази самооборони співпрацювали як з радянськими партизанами, так і з німецькою адміністрацією [1].

Щодо німців, то вони підтримували поляків тільки в тій місцевості, звідки вивозили збіжжя (колонія Гали, біля Сарн). Траплялись також випадки, що німці відбирали в поляків зброю, а керівників баз заарештовували [1]. Підтримку німцями польських баз самооборони можна пояснити прагненням окупантів використати поляків для боротьби з міцніючою УПА і радянськими партизанськими загонами [1].

А що стосується радянських партизан, то стосунки між ними й поляками були непростими. В одній місцевості вони склалися добре: польське населення постачало більшовикам продовольство, надавало потрібну інформацію. В іншій – відбувалися збройні сутички. Наприклад, на території Сарненського повіту такі сутички відбулися 27 квітня 1943 р. у с. Замрочене, 3 травня 1943 р. у с. Чайків, 16 травня 1943 р. у с. Стахівка [1]. Зокрема, можемо назвати радянський партизанський загін М. Прокоп'юка, який діяв у районі Цуманських лісів і тісно співпрацював з польською базою самооборони в с. Пшебраже. 31 серпня 1943 р. спільними зусиллями поляків із Пшебража та партизанів загону М. Прокоп'юка було розбито одне з міцних угруповань УПА [1]. Також тісні контактиси з'єднанням І. Шитова підтримувало керівництво польської само-

оборони, яка виникла у лютому 1943 р. шляхом об'єднання самооборонних груп з 14-ти сіл Костопільського району (600 чоловік) і базувалась в с. Стара Гута [12, с.191]. Загін продовжував свою діяльність щодо захисту польських сіл від українських партизан і німецьких карателів у східній частині Костопільського району [11].

Але слід відмітити, що польський рух Опору на західно-українських землях не був цілісною організацією. Як ми вже розглянули існувала розгалужена конспіративна сітка Армії Крайової, разом з якою паралельно діяли польські бази самооборони та партизанські загони АК.

Також окремо німцями набирались польська поліція, яка під впливом зростаючої небезпеки з боку українських партизан, перейшла на службу до німців. Німці почали формувати відділи шуцманів після того, як у березні 1943 р. українська поліція на Волині за наказом ОУН перейшла у підпілля і влилася в УПА. Польські поліцейські частини були розташовані в окружних районах, повітових містах і великих маєтках на Волині. Як правило, вони утворювалися із представників місцевого польського населення [19]. Незважаючи на сувору заборону керівництва польського підпілля вступати до цих поліцейських формувань, дуже багато поляків, аби отримати зброю і помститися українцям, ставали шуцманами [1]. У відповідь на звернення німців до поляків в липні 1943 р. кількісний та якісний склад поліції на Волині різко змінився. До прикладу: «У Володимирі-Волинському було в поліції 300 поляків, а після звернення записалось 1000 чол. і до жандармерії ще 1000 чол.» [20, с.151].

У квітні 1943 р. під час однієї лише акції на території Луцького району гітлерівці з поляками спалили 5 сіл: Костюхнівку, Вовчиці, Яблуньку, Довжицю і Загорівку. Тоді ж німці спільно з польською шуцполіцією двічі нападали на колонію Красний Сад, де розстріляли близько 100 осіб і знищили 22 господарства [19].

Польська поліція дуже часто підтримувала місцеві бази самооборони, постачала їм зброю, брала участь у спільних з аківцями нападах на українські села. Пізніше чимало польських шуцманів і навіть окремі польські поліцейні формування ввійшли до АК [1].

Крім польської поліції, німці організували на Волині також польську жандармерію. У травні 1943 р. близько тисячі польських жандармів прибуло до Луцька. До того часу вони несли поліцейну

службу поблизу фронту в Східній Україні. Місцеве польське населення, сподіваючись на те, що ці формування остаточно розправляться з українцями, «сприймало їх з оплесками радості» [6, с.206].

Також поляки входили до складу радянських партизанських загонів із-за втрати ініціативи Армією Крайовою, антипольських дій з боку ОУН-УПА та німецької окупаційної влади. Взагалі, варто зазначити, що радянські документи чітко фіксують той момент, коли в свідомості польського населення Волині стався злам і воно масово пішло до червоних партизан. Остаточно залякані нападами загонів УПА і втративши надію на захист з боку німців, а також власного підпілля, про існування якого багато хто з місцевих жителів навіть не здогадувався, поляки почали шукати порятунку у радянських партизанів [6, с.230].

Що ж до чисельності поляків, які брали участь в радянському партизанському русі, то цифрові дані досить суперечливі. В радянській історіографії фігурує цифра від 7 до 11 тис. осіб. Згідно даних російського дослідника партизанського руху О. Гогуна всього на території Західної України через лави радянських партизанських формувань пройшло до 5 тис. поляків [11]. Польські дослідники подають інформацію, що на Волині у складі радянських партизанських загонів воювало кілька тисяч поляків [6, с.230].

Зокрема, партизанську групу створив Ю. Собесяк, яка переходила в лісах біля Маневичів. Восени 1942 р. загін Собесяка передислокувався в урочище Червоний Бір, за 15 км від села Карасин, де і зустрівся з червоними партизанами А. Бринського. Ними в грудні 1942 р. було підірвано кілька залізничних ешелонів на магістралі Ковель-Сарни [16].

У 1942 р. сформувався партизанський загін, командиром якого став житель Удрицька (Рівненська область) поляк Ян Бужинський [11]. У січні 1943 р. Бужинський прийняв пропозицію Лінькова влитися в його з'єднання, за що отримав додаткову зброю, вибухівку, радіостанцію. Командиром бригади став Каплун, а його заступником – Ян Бужинський [15, с.36].

Загін «Смерть фашизму» був організований у Степанському районі С. Санковим, загін ім. Ванди Василевської виник у Рафалівському районі [11]. 17 липня 1943 р. РОШПР затвердив польський партизанський загін ім. Дзержинського в кількості 45 осіб (командир І. Галицький) [11].

Польські партизани за картою бойової операції, 1943 р.

Також весною 1942 р. почав діяти польський партизанський під керівництвом Р. Сатановського в районі сіл Велюнь і Озера, розташованих на північ від Сарн [18,с.68]. Р. Сатановський займався підпільною діяльністю на Волині з червня 1940 р., налагодив зв'язки з командирами радянських партизанських з'єднань з метою створення великого польського з'єднання, яке разом з Червоною Армією повинно було згодом перейти за р. Буг і битися за визволення Польщі. Восени 1942 р. він зустрівся з С. Ковпаком, в січні 1943 р. – з О. Сабуровим і був в своїх доводах настільки переконливим, що вже 8 лютого в з'єднанні Сабурова створюється партизанський загін імені Т. Костюшка, який він і очолив [3].

*Роберт
Сатановський,
1944 р.*

Очевидно, відомості, які передавав більшовицькому командуванню Р. Сатановський, були використані ковпаківцями під час їхніх каральних рейдів по опанованій українськими партизанами території Волині, наприклад, у селах Людвипільського району Рівненської області [17, с.37-38].

Полковник Р. Сатановський та капітан С. Друждж-Сатановська (його дружина – прим. автора), привезли з Москви велику

кількість зброї і польову друкарню, за допомогою якої почала видаватись газета «ЄщеПольска не згінела» та редагувались листівки [18,с.61-62]. Одночасно було створено нове польське з'єднання «JeszczePolskanieZginęła» та затверджено керівний склад: полковник Р. Сатановський – командир з'єднання, капітан В. Рожковський – начальник штабу і одночасно заступник командира з'єднання, капітан С. Друждж-Сатановська – заступник начальника штабу з навчання бійців, поручник Ч. Бачинський – заступник начальника штабу з проведення бойових операцій, поручник В. Сібек – заступник начальника штабу з вишколу бійців [18,с.70]. З'єднання складалося з чотирьох підрозділів: ім. Тадеуша Костюшка, «Смерть фашизму», ім. Ванди Василевської та ім. Ромуальда Траугутта [14,с.110].

Група партизан польського партизанського загону імені Ромуальда Траугутта

12 травня 1944 р. новостворений Польський штаб партизанського руху отримав у своє розпорядження польські з'єднання і загони. Серед них – найбільше польське з'єднання під командуванням Р. Сатановського (9 загонів, 866 чол.), бригаду ім. В. Василевської під командуванням С. Шелеста (2 загони, 320 чол.), бригаду «Грюнвальд» під командуванням Ю. Собсяка (3 батальйони, 500 чол.), загін Л. Луцевича (177 чол.), всього 1863 партизани [11]. Після звільнення областей, де діяли польські парти-

занські формування, постало питання їх подальшої долі. Наказом УШПР всі польські загони, які входили до складу з'єднань О. Сабурова, В. Бегми, І. Шитова, перейменовувались в І-у Польську партизанську бригаду ім. Костюшка. Її командиром з 15 березня 1944 р. було призначено Р. Сатановського [11].

*Вид польського партизанського загону ім. Ромуальда Траугутта,
1944 рік*

Як бачимо, під час німецько-радянської війни поляками на Волині і Поліссі були утворені різні військові формування, які в один і той самий час в одному місці могли воювати з німцями або радянськими партизанами, а в іншому місці могли з ними співпрацювати, але, потрібно зауважити, що при цьому завжди їхня діяльність була направлена проти українського населення, котре проживало на цій території та проти УПА.

Список використаної літератури:

1. Ільющин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни [Електронний ресурс]/ І. Ільющин// Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках». Варшава, 1997 р.» Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/ilushyn.htm/>- Назва з екрану.
2. Filar W.Podziemie polskie wobec antypolskich akcji nacjonalistów ukraińskich [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.irekw.interne.tdsl.pl/wolyn.html>- Назва з екрану

3. Савчин О. «Золотий вересень» і кривава різанина [Електронний ресурс]/ О. Савчин// Accent. 2011. Режим доступу: http://hronosua.blogspot.com/2014/09/blog-post_20.html- Назва з екрану.

4. Польша Беларусь (1921/1953):сб. документов материалов/сост.:А .Н. Вабищевич [и др.].-2-е вид.-Минск:Беларус.навука, 2012.-423с.:ил.

5.General dyw. Stefan Grot-Rowecki. Początki ZWZ-AK[Електронний ресурс]. Джерело доступу: <http://grot.rowecki.prv.pl/>- Назва з екрану

6. Льюшин І. Волинська трагедія [Текст]/І. Льюшин.-К.: Інститут історії України, 2003. -315 с.

7. Макарчук В. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.) Історико-правове дослідження[Текст]/В. Макарчук.-К.: Атіка,2007.-368 с.

8. В'ятрович В. Польсько-українські стосунки в 1942-1947 рр. у документах ОУН та УПА: у 2т. /Відп. ред. та упорядник В. В'ятрович. – Війна під час війни. 1942-1945.- Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 792 с.

9. Павлів В. Армія Крайова й Армія Людова – державна чи народна? [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/armiya_krayova_y_armiya_lyudova_derzhavna_chi_narodna.html- Назва з екрану.

10. Ленартович О. Німецько-фашистський окупаційний режим на Волині в роки Другої світової війни[Текст]/О. Ленартович//Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

11. Кравчук Д.В. Польські формування у радянському партизанському русі на території Західної України (середина 1942 – перша половина 1944 рр.) [Електронний ресурс] / Д.В. Кравчук// Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету 2014, вип.40. Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/40/27.pdf-Назва з екрану.

12. Ясяк М. Поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни [Текст]/ М. Ясяк // Україна-Польша: важкі питання. Т.9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6-10 листопада 2001 р. / Наук. ред. М.М. Кучерепи. – Луцьк: ВМА «Терен», 2004. – С. 184-205.

13. Кондратюк К. Польське національне підпілля і збройні формування на Волині (1943–1944 рр.) [Електронний ресурс] / К. Кондратюк // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Луцьк, 2013. Джерело доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/1485>- Назва з екрану.

14. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. Авторизований пер. з пол. А. Павлишина, післямова д.і.н. І.Плюшина [Текст] / Г Мотика . – К.: Дух і літера, 2013. – 360 с.

15. Сергійчук В. Поляки на Волині в роки Другої світової війни [Текст]/ В. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2003. – 576 с.

16. Кондратюк К. Українці і поляки в радянських партизанських загонах в роки Другої світової війни [Електронний ресурс] / К. Кондратюк // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках. Варшава, 1998 р.». Режим доступу: <http://joanerges.livejournal.com/509683.htm>- Назва з екрану

17. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни [Текст] / В. Сергійчук. – К.: Видання друге, доповнене. ПП Сергійчук М.І., 2009. – 200 с.

18. Dęga C. Z dziejów zgrupowania partyzanckiego «Jeszcze Polska nie Zginęła» [Tekst] / C. Dęga. – Warszawa : Bellona, cop. 2008. – 290 s.

19. Сорока Ю. Польсько-українське протистояння на Волині у 1943 р.[Текст]/ Ю. Сорока // Краєзнавство. – 2011. – № 2. – С. 301-305. – Бібліогр.:20 назв.укр. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/kraeznavstvo/2011_2/38.pdf – Назва з екрану.

20. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942-1947рр. [Текст]/В. В'ятрович.-К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», Вид. 2-е, доп, 2012. – 368 с.

В. Дашко,
*молодший науковий співробітник
Сарненського історико-етнографічного музею*

СЕЛО ГОРОДЕЦЬ – КУЛЬТУРНА СТОЛИЦЯ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

XXI ст. позначене надзвичайним зростанням інтересу до проблем вітчизняної історії і до витоків національної культури. Сьогодні в Україні уже багато населених пунктів можуть похвалитись своїм дослідженням минулим. Я вибрала саме цю тему науково-дослідницької роботи, тому що хочу, щоб серед населених пунктів, які мають досліджене минуле, було і село Городець, яке я дуже люблю, село, в якому народились мої батьки. На вибір теми наукової роботи також вплинуло те, що 22.05.2009 р. Свято-Миколаївська церква, яка знаходиться в селі, відсвяткувала своє 170-річчя.

Обрану тему я вважаю актуальною, тому що знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків нам необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення. Формування національної самосвідомості народу в значній мірі залежить від усвідомлення власних витоків, від всебічного, правдивого і неупередженого вивчення життя предків.

Метою моєї науково-дослідницької роботи є: опрацювати джерела, в яких згадується село Городець, і дослідити історичне минуле села; систематизувати розрізнені маловідомі матеріали про село в єдине ціле; привернути увагу громадськості до славного цікавого минулого села Городець.

Наукове і практичне значення роботи полягає в тому, що нею можуть скористатися як вчителі, так і учні, щоб познайомитися та поглибити свої знання з історії нашого краю.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації розрізнених історичних даних про село Городець.

Треба сказати, що на протязі історичного розвитку в селі відбувалися події, які привертали увагу різних дослідників: Олександра Цинкаловського, який досліджував населені пункти Полісся; Романа Афтаназі, який все своє свідоме життя збирав матеріали до праці по історії шляхетських маєтків на давніх окраїнах від 1772 року.

Село Городець має давню і цікаву історію. За давніми переказами назва села походить від старослов'янського слова “город”.

Точного року виникнення Городця не існує. Ще в IX – X ст. наш край населяли східнослов'янські племена, зокрема, дуліби.

За літописними свідченнями, у XI–XIII століттях на мальовничих берегах Горині на місці теперішнього села Городець стояло славне місто, що належало до так званих погоринських городів. Відомо, що Городець, як місто, загинуло від татаро-монгольської навали. І як град (місто) в історії більше не згадувалось. Підтвердженням цього є залишки давньоруського городища поблизу села.

У XV ст. Городець був одним із маєтків князя Льва Свидригайла. У 1492-му році, вже як село, Городець був відданий польським королем князеві Юрію Гольшанському. Пізніше всі ці маєтності перейшли до князів Острозьких. А точніше, до онуки Юрія Гольшанського Тетяни, яка була жінкою князя Костянтина Острозького. У 1753-му році всі землі Городця дістаються Карлові Шидловському. А ще через кілька років село переходить у власність родини Урбановських. Можна припускати, що цей заможний рід отримав землі у подарунок. Юзеф Урбановський мав двох синів – Кшиштофа і Антонія. Саме молодший його син – Антоній, одружений з Ельжбетою Грушевською, – і отримав у спадок Городець.

Антоній Урбановський був великим поціновувачем мистецтва. Село, в якому знаходився маєток Урбановського, стало в середині XIX ст. культурною столицею Західного Полісся. В маєтку Урбановського знаходилось багато цінних творів мистецтва. Зокрема, там була галерея ікон та картин (полотна Леонардо да Вінчі, Рубенса, Рафаеля, Роланта Савері), всього близько 500 шедеврів. Також Антоній Урбановський мав нумізматичну колекцію і величезну бібліотеку, яка налічувала 13 000 томів (польські, руські, італійські, німецькі та французькі відділи старовинних рукописів та першодруків церковної, історичної, природничої, художньої та мистецтвознавчої літератури, оригінали Литовських Статутів XVI століття.).

Саме ця бібліотека привела в далеке поліське село молодого Юзефа Ігнаці Крашевського, який незабаром став видатним польським письменником, видавцем, істориком, художником, науковцем і громадським діячем. Крашевський багато гостював у господарів Городецького маєтку Урбановських. А пані Ельжбета Урбановська стала для нього другою матір'ю, тому що він одружився з її племінницею.

По смерті Антонія Урбановського, його вдова Ельжбета подарувала маєток і колекції племіннику Едварду Стажинському. А вже його син Болеслав у 1870 р. продав Городецький маєток генералу Курлову, хоча фактично за нього заплатив берлінський купець Брух. Німецький купець мав єдину мету – експлуатувати ліс, до якого раніше не торкалася сокира.

У 1880-му році власником Городця стає родина Пурбе, бельгійського походження, яка не жила в маєтку постійно. Маєток занепадає, ще більшої шкоди завдає пожежа у 1889 році. Друге життя маєток отримує, коли власником стає Каміл де Пурбе. Він відбудував і реконструював маєток, де й проживав до 1939 року. Каміл де Пурбе надав маєтку нового зовнішнього вигляду – ренесансового, популярного в Європі.

У 1939 році в селі утвердилася радянська влада. Трагедія маєтку полягає в тому, що він був розграбований, зруйнований і знищений до останку під час Великої Вітчизняної війни. Із минулої слави не залишилося в селі ніяких споруд. Єдина пам'ятка, яка нагадує колишні історичні події, – це назва однієї із сільських вулиць. Це вулиця Садова, яка знаходиться на тому місці, де колись був панський сад.

Результати роботи:

– у своєму дослідженні, опрацювавши джерела, в яких згадується село Городець, я систематизувала розрізнені маловідомі матеріали про село в єдине ціле;

– також результатом моєї науково-дослідницької роботи є те, що мої однокласники і знайомі, спілкуючись зі мною, дізналися про цікаву і захоплюючу історію села, яке розкинулось серед поліських лісів на лівому березі річки Горинь;

– у своїй роботі я також зачепила проблему збереження культурної спадщини для наступних поколінь. Адже не вдалося зберегти багатющу спадщину, яка знаходилася в маєтку, сам маєток. Хто в цьому винен? Зараз не має сенсу шукати винуватців, звинувачувати когось. Просто ми маємо зробити з цього урок, і більше ніколи не допускати знищення культурних цінностей.

***М. Гапонова,**
учениця 9-а класу ЗОШ І–ІІІ ст. №3 м.Кузнецовськ,
науковий керівник: **Т. Б. Валюшко,**
учитель історії, спеціаліст I категорії*

ПРО ВІДЗНАЧЕННЯ 70-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ УПА У с. ГОРОДЕЦЬ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОНУ НА РІВНЕНЩИНІ

Ця сторінка нашого історичного краєзнавства мала своє продовження у жовтні 2012 року.

Організувати супротив німецьким загарбникам українським націоналістам вдалось не одразу. Можливо, зіграло свою роль те, що велика частина вищого керівництва організації або перебувала в ув'язненні, або була фізично знищена.

Тільки у 1942 р. під егідою ОУН-Б почали формуватися озброєні загони, що мали на меті захищати місцеве українське населення Волині та Галичини від німецьких карателів, польських націоналістів, радянських партизанів та бандитських груп.

Датою створення Української повстанської армії (УПА) офіційно вважається 14 жовтня 1942 року, хоч насправді конкретно у цей день нічого важливого не відбувалось. Якщо не враховувати декілька маленьких сутичок та перестрілок, то першим бойовим хрещенням Української повстанської армії став бій поблизу села Городець на Рівненщині з німецьким каральним загonom 20 січня 1943 року.

За офіційними радянськими даними, за увесь час боротьби проти сталінського режиму, воїни ОУН і УПА здійснили 14,5 тис. диверсій і терористичних актів, у яких загинуло 30 676 військово-службовців, працівників державних та охоронних органів, місцевих жителів.

Втрати УПА (знову ж таки, за радянськими даними) становили 98 846 вбитих, 104 990 взятих у полон.

Тож 14 жовтня 2012 року в с. Городець вперше було відзначено 70-річчя створення УПА і я та інші небайдужі наші земляки взяли участь у вшануванні загиблих і похованих в урочищі Тріщава воїнів УПА біля села. Зараз це вже свято всієї України – День захисників України.

В цей день вперше було освячено хрест на могилі загиблих воїнів, поховання яких ретельно приховувалося, зважаючи на тодішні реалії. Знала про нього стара сільська жінка, а на той час зв'язкова УПА п. Мельник Опанаска Михайлівна 1934 року

народження, що мала на той час 9-10 років і яка розповіла учасникам скорбного мітингу про свою участь у тих подіях та подвиг і мужність похованих. Вона ж була ініціатором встановлення хрестів на похованнях та сама обнесла це місце загорожею і навіть сама ж фарбувала штахетник.

«У братській могилі на Тріщаві зразу було поховано 9 повстанців, але після боїв у різні роки там відбувались ще захоронення убитих і зараз там покоїться 14 загиблих повстанців, у радіусі 50-100 м від основної могили, поза огорожею. На кожній із цих поодиначних могилах зараз теж встановлено християнські хрести. Я пам'ятаю не всі прізвища і імена похованих, але за Павла, Юрія, Андрія, Василя, Дмитра, Григорія, Якова, Григорія, Василя і Юрія завжди молюся у поминальні дні. Вони записані у мою церковну книжечку для поминань. Знаю ще 2 псевда похованих – Лисиця та Залізняк.

Наша сім'я жила неподалік залізної дороги, десь у метрах 80 від самого полотна. Перейти залізницю було тоді дуже небезпечно, вона охоронялась німцями і ми, діти, допомагали повстанцям переходити її, чатували на варту, щоб перевести хлопців.

Після одного із боїв ми збирали трупи по лісі, вивозили і хоронили у Будящому. Тоді та група переходила із Кідер на Рихту. Перед цим вони всі зібрались у нашій хаті і мама годувала їх вечерею, а коли повстанці вирішили іти, то мама моя запитала: «А куди ж ви йдете, хлопці?». А Гриць, їхній головний, засміявся і сказав: «Гьотю, куди вітер віє».

Як взнали згодом, один з повстанців пішов у розвідку, його зловили в селі і він після тортур показав де розташувались його побратими, був бій, але через те, що напали зненацька – всіх хлопців перебили, а про долю полоненого я не знаю нічого».

Не раз маленька Опанаска ризикувала своїм життям і носила хлопцям у ліс їжу, одяг, медикаменти, а також «грипси» (записки для зв'язку між загонами), які влітала у свої косички. Попалась би чи совітам чи німцям розстріляли б і її і всю родину.

Вона пригадала, що під столітніми дубами на Тріщаві любили відпочивати воїни УПА. Вони ж розповіли їй легенду про те, що ці дуби посадили жителі села після того як Богдан Хмельницький із своїм військом відпочивав у цій місцині. Тоді на його честь і честь його побратимів ці дуби назвали – дуб Богдана

Хмельницького, Сторож, Судія, Секретар, Тарас Бульба. Сумно стояла стара і сива жінка біля рідної їй могили і знову пригадувала минуле.

«Ми кажемо воїни, повстанці, а часто забуваємо, що це були майже діти. Їм було і по 16 і 17 років, трохи більше, може до 25. Після одного бою повстанці привезли своїх поранених сюди на Трішаву до джерела, лікар у них був свій, перев'язував їх, а я носила їм воду із джерела. А один хлопець, зовсім дитя, такий закривавлений, взяв мене за руку і так, бідний, плакав, стогнав і просив води, а лікар йому казав, що йому пити не можна. У нього був поранений живіт, але потім побачив, видно, що хлопець помирає то й дозволив йому напитись тої джерельної води. Він напився, усміхнувся, знову взяв мене за руку і попросив:

– Сестричко, оце коли Україна вже стане вільною, коли ми її визволимо – ти прийди до нас на могилу і скажи нам про це.

І тоді п. Опанаска, опанувавши себе, під тихий плач присутніх голосно і твердо проказала:

– Сьогодні, братику, я хочу тобі і всім сказати, що Україна стала вільною...».

На скорботному мітингу вшанували пам'ять загиблих їхні земляки із фольклорного гурту «Берегиня», що заспівали маловідомих повстанських пісень, а також учасники молодіжної скаутської організації «Пласт» із м. Кузнецовськ. Пластунки здійснили піший перехід від міста до місця поховання воїнів УПА, розташувались табором у урочищі і зробили його прибирання, а вранці пригостили всіх присутніх повстанським кулешем, який зварили на кострі і пом'янули загиблих воїнів хвилиною мовчання та виконанням героїчних пісень (див. Додатки).

Красназнавча бібліотечна діяльність – одна з унікальних сфер діяльності, яка відрізняє одні бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів від інших, надає їм місцевого колориту, регіональної специфіки.

Я вважаю, що публікації про наш край – Волинське Полісся – красназнавчого характеру слід продовжувати, ретельно вивчати і популяризувати серед читачів нашої бібліотеки. Сподіваюсь, що колись місто буде мати, нарешті, і свій красназнавчий музей, де можна буде систематизувати всі матеріали, зібрані небайдужими

до історії рідного краю людьми тому, що невеличкої експозиції про історію села Вараш, на території якого розташований сучасний Кузнецовськ і яка має своє місце у інформаційному центрі РАЕС «Полісся» замало.

А поки що, варто зазначити, що ми не є безбатченками, без роду, без минулого. Воно у нас було і досить цікаве, і багате без різних зайд і завойовників. Полісся завжди за своїм духом, суттю, культурою, побутом зберігалось українським, незалежно від того під чий панування перебували його землі. На думку вчених – етнологів, лінгвістів без вивчення Полісся важко або і неможливо вивчити і розв'язати проблему етногенезу слов'ян. Така висока оцінка значення культури Полісся підкреслює необхідність детального її вивчення. Потрібно, лише, захотіти її знати.

Саме для цього покликана діяльність всіх бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів і, зокрема, бібліотеки ПТУ ВП РАЕС. Тому в план роботи нашої бібліотеки на 2016 рік у лютому вже включений бібліотечний урок з краєзнавства «Західне Полісся: історія та культура» на який я планую запросити Сніжко Л. П., голову регіональної громадської організації «Культурний центр» із розповіддю про збірник матеріалів до IV науково-практичної конференції «Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся», а в квітні у нашій бібліотеці пройде тематичний вечір «Мужність і біль Чорнобиля» на якому Лідія Потапівна Сніжко презентуватиме щойно видану книжку «Покликані Чорнобилем» як заступник голови редакційної колегії, яка здійснила це видання, відповідно до програми розвитку культури м. Кузнецовськ на 2013-2014 рр.

*Скібчик Н. С.,
бібліотекар ПТУ ВП "Рівненська АЕС"*

Храмові свята Полісся

Свято-Миколаївська церква с. Гордець у день свого 170-річчя

Святкування ювілею Гордецької Свято-Миколаївської церкви

**Бібліотечний урок з краєзнавства
«Наш край – Волинське Полісся»**

Бібліотекар Скібчик Н. С. знайомить читачів з краєзнавчою літературою бібліотеки. Лютий 2015

Ці книги зацікавили читачів. Лютий 2015

**Святкування 70 річчя утворення УПА в с. Городець
Володимирецького району в урочищі Тріщава 14.10.2012 р.**

*Етнографічний колектив с. Городець «Берегиня» на вшануванні пам'яті
воїнів УПА співає маловідомі стрілецькі пісні*

Зв'язкова УПА п. Опанаска Мельник. Тріщава 2012

*Кузнецовський «Пласт» на вшануванні пам'яті воїнів УПА
на Тріщаві 14.10.2012*

Пластуни співають стрілецьких пісень. Тріщаво. Жовтень 2012

*Хвилина мовчання за загиблими і похованими на Тріщаві.
Жовтень 2012*

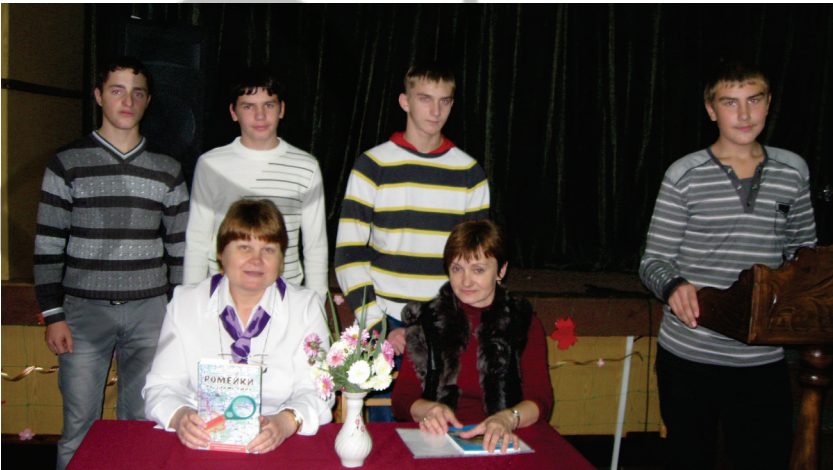

Біля одного із Тріщавських дубів. Загиблі воїни могли би мати таких правнуків, які прийшли з квітами вшанувати їхній подвиг

Святкування Дня української писемності та мови
у ПТУ ВП РАЕС

Л.П.Сніжко, головний спеціаліст апарату управління відділу культури виконавчого комітету Кузнецовської міської Ради

Читачі бібліотеки на зустрічі з письменниками-краєзнавцями, приуроченій Дню української писемності та мови

**Літературна година з поеткою К. Розсошик
«Поетичне слово наших земляків»**

Катерина Розсошик з читачами бібліотеки ПТУ ВП РАЕС

*Перегляд читачами бібліотеки
художньої літератури,
виданої місцевими авторами*

Використана література

1. Бліхар Л. П. Історія нашого краю у долях окремих людей і родин/Л. П. Сніжко.- Рівне: Волинські обереги, 2015.- 76 с.
2. Відродження та збереження духовності, історичної пам'яті, історико – культурного надбання Поліського регіону: матеріали науково – практичної конференції / Відділ культури Кузнецовського міськвиконкому.- Кузнецовськ, 2007.- 24с.
3. Выставочная деятельность публичных библиотек // Шкільна бібліотека плюс. – 2011. – №12. – С.6 – 10.
4. Західне Полісся: історія та культура. Науковий збірник. Випуск І. Матеріали науково – практичної конференції, присвяченої 30-річчю Сарненського історико – етнографічного музею, м. Сарни, 3 – 4 грудня 2004 року.- Рівне, 2004.- 273 с.: іл..
5. Олейникова И.Ю. Краеведение, живопись и духовность – рядом // Шкільна бібліотека плюс. – 2011. – №1. – С. 14 – 17
6. Семешко В. Г. До духовних витоків народної культури. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zounb.zp.ua> – Заголовок з екрану.
7. Успадкування та популяризація історико – культурного надбання Волинського Полісся: матеріали науково – практичної конференції / Відділ культури виконавчого комітету Кузнецовської міської ради. - Рівне: Волинські обереги, 2008.- 74 с. – (35 – річчю Кузнецовська присвячується).
8. Успадкування та популяризація історико – культурного надбання Волинського Полісся: матеріали науково – практичної конференції / Відділ культури виконавчого комітету Кузнецовської міської ради.- Рівне: Волинські обереги, 2010.- 60 с.
9. Формування фонду краєзнавчої літератури в бібліотеці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zounb.zp.ua/node/973> - Заголовок з екрану.
10. Шевчук Степан. Аспекти вивчення регіональних традицій Волинського Полісся кін. ХІХ-поч. ХХІ ст. (за матеріалами джерел про Сарненський район Рівненської області) // Західне Полісся: історія та культура. Науковий збірник. Випуск І. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю Сарненського історико-етнографічного музею, м. Сарни, 3-4 грудня 2004 року.- Рівне, 2004.- 273 с.: іл.

Наукове видання

**УСПАДКУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Матеріали науково-практичної конференції

Відділ культури виконавчого комітету
Кузнецовської міської ради.
м-н Перемоги, 23, м. Кузнецовськ Рівненської області.

РОУНЬ

Підписано до друку 28.11.2016 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 3,49.
Наклад 100 пр. Зам. 69.

Видавництво «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi@mail15.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».